

El laberint de la bogeria

Les distintes reformes administratives en el camp de l'atenció psiquiàtica s'han caracteritzat majoritàriament per confluïr en un embús de trastorns tècnics on els malalts queden perplexament enmig.

Hi ha simetries que relacionen Luis Anglés amb Juan Dahlmann, el personatge de Borges en el conte *El sur*. Luis Anglés, malalt mental, vegeta com en una unitat del psiquiàtric de Bétera i abans havia passat pel psiquiàtric penitenciari de Fontcalet. Dahlmann va patir també nits eternes en un sanatori que rememora els passadissos elíptics d'un manicomi. Luis Anglés va ingressar a Fontcalet fa molts anys a conseqüència de la punyalada que va inferir al seu germà Antonio quan aquest intentava agredir la mare de tots dos. El destí, insondable, va decidir fallit aquest atac i convertí més tard Antonio –amb els successos d'Alcàsser– en el criminal fantasma per excel·lència. Juan Dahlmann va escollir també un punyal per sentenciar-se, quan va optar per enfrontar-se en una baralla de taverna amb arma blanca a un enemic molt superior. Borges apreciava aquesta èpica: abans la mort que el temps passat al sanatori.

Però els paral·lelismes acaben, perquè Luis és viu, i forma part infinita de sanatoris i dèdals. Va eixir de Fontcalet l'any passat, quan ja havia complert condemna, i ara passa el temps al quasi inutilitzat psiquiàtric del Camp del Túria, que el nou pla de salut mental del PP valencià pretén reutilitzar. Una reforma que ja ha despertat controvèrsia, i que, com les anteriors, es defineix per la Llei General de Sanitat de 1986.

Un impuls renovador. Aquesta llei preveia tancar els hospitals

monogràfics i relacionar el malalt mental amb l'àmbit comunitari. En realitat potenciava els centres de salut mental definits per àrees geogràfiques, els centres ocupacionals de rehabilitació, els anomenats hospitals de dia –més o menys, centres amb règim obert– i les zones de malalts mentals en hospitals generals. La intenció era tancar els vells manicomis, on els

Als vells manicomis, els anomenats bojos passaven estades carceràries que esdevenien eternes.

anomenats bojos passaven llargues estades carceràries, que sovint esdevenien malaltisses i incabables. Recomanava el traspàs de competències psiquiàtriques de les diputacions provincials, que tradicionalment sempre han tingut la potestat, als corresponents governs autònoms. La llei bevia de les teories de la renovadora antipsiquiatria, corrent que als anys 70 proposava considerar les institucions psiquiàtriques com una reproducció del sistema de la violència que envolta el malalt, considerant la bogeria com un pro-

blema més enllà de la ciència que emanava també de la societat i la política.

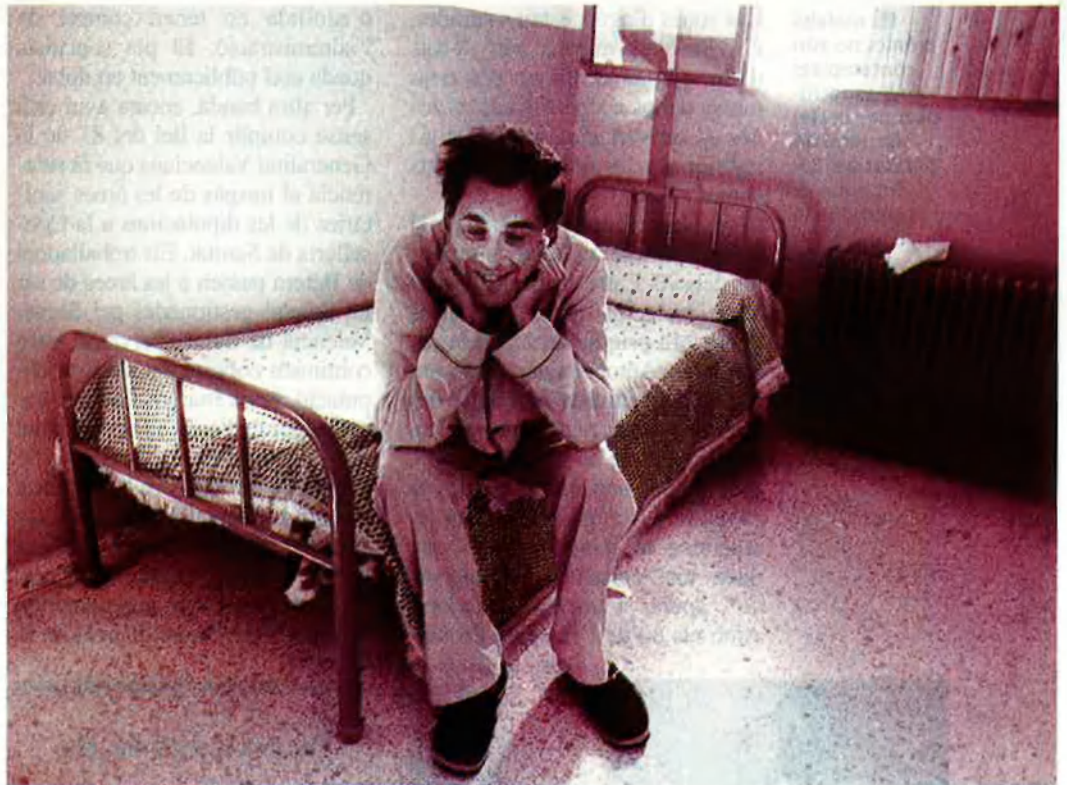
Al nostre territori, l'aplicació d'aquesta llei es va fer de maneres bastant diferents. Per exemple a Balears, on les competències en matèria sanitària encara avui no s'han transferit al govern autonòmic, l'aplicació no ha estat taxativa. César Azteleta, director de l'hospital psiquiàtric de Palma que és l'únic que depèn de la Conselleria de Sanitat, apunta: "legalment complim la normativa contra els centres monogràfics perquè el psiquiàtric queda dins d'un complex hospitalari. No podem prescindir del psiquiàtric perquè no hi ha lloc per a tots els malalts als centres generals ni tampoc s'han construït hospitals per a internaments mitjanament llargs." Azteleta insisteix que el psiquiàtric de Mallorca té a veure amb un concepte social del malalt "que no preveja la perpetuïtat interna del pacient". No obstant això, el director confirma que el recinte disposa de 202 pacients crònics, un tipus de malalts per als quals la llei no preveia un centre determinat.

Els psiquiàtrics es mantenen també a Catalunya, on no s'ha aplicat la llei estrictament. Segons Antoni Artén, director d'atenció psiquiàtica i salut mental del Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya, "nosaltres vam aprofitar la nombrosa xarxa mèdica i psiquiàtrica en matèria d'hospitals que pertanyia a ordes religiosos o a diverses fundacions. Vam acordar fer hospitals públics

concertats per a malalts mentals, com ara el de Sant Boi o el Pere Matas, que ja havien donat el salt en reconversió tècnica i d'espais. De moment, ens ha funcionat bé". Aquests centres contenen també zones per a malalts amb crisis agudes i subagudes (és a dir, d'estada curta i mitjana). Les diverses diputacions del Principat ja han transferit a la Generalitat les competències en salut mental, excepte la de Barcelona, que només les ha delegades. L'última xifra de malalts crònics controlada és de 3.400, un nombre que tendeix a baixar a tot el món, tot i que a països com els Estats Units encara hi ha 150 pacients crònics per cada 100.000 habitants. "El llit que deixa un malalt d'aquest tipus –habitualment, d'edat avançada– no es torna a ocupar, perquè, com a tot arreu, volem evitar noves catalogacions de cronicitat", diu Artenan.

L'aplicació al País Valencià. On el desig de deixar de considerar crònics als pacients ha pres una transmigració física és al País Valencià. Tant és així que amb l'aplicació de la Llei de Sanitat es van buidar els grans psiquiàtrics d'aquest tipus de pacients i es van tornar a les famílies, o es van ingressar en residències per a ancians, en hospitals privats o allà on es podia. València té una llarga tradició en matèria de manicomis: el primer del món es va fundar ací. Es tractava del geropsiquiàtric Pare Jofré, inaugurat al 1409 per aquest frare.

El recinte va ser progressivament desballestat al llarg de la dècada dels 80, de la mateixa manera que el centre de la Misericòrdia. Tots dos eren antigues cases de feres per a bojos, regides per normes gairebé penitenciàries on algunes persones havien passat 50 anys cruels per algun motiu com el de ser orfes. Un autèntic malson per als pacients, que anaren a nodrir el psiquiàtric de Bétera, monumental construcció de 1974, que va arribar a acollir més de 900 malalts amb una plantilla d'aproximadament 700 persones. "En realitat, Bétera es va crear com a exemple del que havia de ser un psiquiàtric modern –apunta Antoni Roger, di-

rector gerent del centre– i gairebé des de l'inici es va pensar que un dia deixaria de ser necessari." El psiquiàtric ocupava un espai de 500.000 m² i comptava amb 12 pavellons, on hi havia també una zona per a malalts aguts i per a malalts mentals amb condemna judicial. Però l'hospital es va decantar més per una teràpia tradicional que no per les doctrines de l'antipsiquiatria, i la tensió social va arribar a un punt encès quan el director Emilio Bogani, el 1982, construeix un mur de pedra que envolta el recinte. La direcció va argumentar que era una manera de protegir els malalts. Però al carrer s'interpretava com un aïllament que perjudicava el pacient.

El PSOE, en el poder autonòmic i en la diputació, decideix dur endavant un pla d'integració del malalt i comença a mutilar incessantment de pavellons l'hospital. La llei del 86 dona ales a la creació d'unitats de salut mental a les diferents àrees en què es reparteix la geografia del País Valencià. Però segons José Luis Huelba, psiquiatre del centre de salut de Mislata i antic coordinador de l'equip de salut mental de la Conselleria de

Sanitat, "aquestes són unitats d'intervenció directa a través de la medicació, no de rehabilitació o integració, això vol dir que s'actua com en un psiquiàtric. Simplement amb la contenció." De qualsevol manera, el PSOE estructura un pla que tothom considera ple de voluntat, però que mai no s'acompleix del tot. Es creen zones per a malalts aguts als hospitals generals, es fan experiències amb pisos compartits i s'atura l'admissió de malalts en Bétera. En aquest pla, que es perfila totalment el 91, hi ha la intenció de crear hospitals de zones d'estada mitjana on els malalts no estiguen ofegats pel concepte clàssic de psiquiàtric, i residències per als irrefutablement crònics, els menys, que no serien específiques, sinó que barrejarien malalts mentals amb un altre tipus de pacients.

"Però precisament –diu Francesc Heliodoro, antic supervisor de la unitat d'aguts de Bétera i infermer a l'Hospital General– no es van crear els hospitals ni les residències per a estades mitjanes. Hi ha molts pocs hospitals de dia i no es va experimentar amb els pavellons autònoms per a malalts mentals.

Els malalts mentals són apartats, sobretot al País Valencià, dels psiquiàtrics pròpiament dits. Aquesta reforma, que teòricament havia de provocar el seu benefici, ha estat molt problemàtica.

Els malalts crònics no són contemplats amb especificitat per la Llei General de Sanitat del 86. Tot i que es recomana la creació d'hospitals d'estades de temps intermig per acabar amb els psiquiàtrics a perpetuïtat, aquesta part està encara per desenvolupar.

Les zones d'aguts estan saturades, i molts dels malalts són donats d'alta perquè el llit no pot estar massa temps ocupat." Així, les zones es converteixen en portes giratòries per les quals els pacients entren i ixen.

Paral·lelament, es va finalitzar el desallotjament de Bétera a principis dels 90. Entre els pacients, n'hi havia molts als quals l'estada els havia ferit psíquicament. Com diu el director Antoni Roger: "en el seu moment n'entraren molts que no havien d'entrar, però també en van eixir molts que no havien d'eixir". Ara, només queden 50 crònics al pavelló 14, "a qui no se'ls fa terapèutica ni rehabilitació, i que duen una existència degenerativa", apunta Francesc Heliodoro. Amb els 60 de l'Hospital Provin-

ARXIU / CARLES FRANCESC

cial de Castelló i els 160 de la granja psiquiàtrica de la Santa Faç de Sant Joan d'Alacant, són els malalts crònics que llangueixen al País Valencià. Amb l'èxode de malalts, va nàixer a València un fructífer negoci de residències privades, moltes vegades vinculades a treballadors del psiquiàtric, que la Diputació, que tenia la tutela de molts dels pacients, havia de pagar. Més de 500 malalts estaven el 1994 en aquesta situació. Per acabar d'arrodonar el caos, un informe d'enguany del Síndic de Greuges indica que la manca de centres psiquiàtrics propicia que molts malalts acaben a presons. També diu que la immensa majoria de residències no estan preparades per atendre els malalts, i que els pisos

d'acollida no tenen control de l'administració. El pla socialista queda així públicament en dubte.

Per altra banda, encara avui està sense complir la llei del 87 de la Generalitat Valenciana que fa referència al traspàs de les àrees sanitàries de les diputacions a la Conselleria de Sanitat. Els treballadors de Bétera passen a les àrees de salut mental gestionades pel Servei Valencià de Salut (Servasa), però continuen cobrant els sous de Diputació. Per a Juanjo Llorente, coordinador de l'àrea de benestar del grup d'Esquerra Unida (EU) a la Diputació de València, "el Servasa sempre ha tingut reticències a assumir les despeses de personal que la transferència porta implícites. Unes despeses que augmentarien quan es feren càrrec de colp de la

cost d'això "va ser de mil milions de pessetes, i significava la voluntat de Serveis Socials de fer-se càrrec dels malalts crònics", segons assenyala Montse Vela, delegada sindical per Comissions Obreres (CCOO) dels serveis psiquiàtrics de Diputació. Com en un somni agre, els malalts tornarien a Bétera, el mateix punt d'on havien eixit.

El pla del PP. Tot i que encara és vigent el pla de salut mental del PSOE, una comissió de representats del Servasa i de Diputació ha elaborat l'esborrany d'un pla de salut mental amb algunes diferències respecte a l'anterior. Haroldo Zaragoza, director d'aquest pla, les matisa: "volem crear diversos centres de rehabilitació, obrir un centre per a malalts aguts a Alacant, ampliar el nombre de llits de la zona d'aguts de l'hospital de Xàtiva i convertir l'hospital Doctor Peset en un gran complex hospitalari que done cabuda a un hospital de dia, a una zona d'aguts i a un centre d'estades mitjanes. Bàsicament coincidim a desenvolupar el pla que hi havia fins ara, però hi ha un punt clar on divergim: les residències. Considerem que han de ser específiques i que no es pot barrejar els malalts mentals amb uns altres discapacitats perquè els problemes d'uns i d'altres són diferents."

L'oposició política no ha dubtat a criticar d'immediat l'esborrany. El diputat provincial socialista José María Ángel vaticina carències en matèria de prevenció i en els aspectes referents al personal. Montse Vela, al seu torn, indica que "com que no fa referència a quin tipus de personal en formarà part, ni si la titularitat serà pública o no, pot dur-nos a pensar en el possible desig de privatització de l'àrea psiquiàtrica, sobretot si pensem en el que passa a Bétera."

I és que s'hi ha privatitzat una de les àrees. Té el principi en un decret de juliol del 96 entre Serveis Socials i Diputació, pel qual aquesta cedeix a la Conselleria dos dels quatre nous pavellons de Bétera convertits en residències, separats per molts quilòmetres de

La conselleria de Serveis Socials ha ubicat a Bétera els malalts de Fontcalent dins d'una residència gestionada per l'empresa Eulen.

tutela econòmica que la Diputació té sobre molts malalts mentals."

Tanmateix, les transferències de la tutela de la Diputació a la Generalitat es fan a poc a poc en un dels aspectes de la llei del 87 que sí que estan acomplint-se. Llorente destaca també la descapitalització que es va produir en els pressupostos que es destinaven al manteniment dels malalts en el psiquiàtric i que es va desviar cap a altres partides. L'anterior equip de la Diputació va fer un acostament envers la Conselleria de Treball i Serveis Socials en matèria de salut mental, i augmentaren així encara més la disgregació de l'àrea. Això la va dur a rehabilitar quatre pavellons de Bétera que haurien de convertir-se en residències no específiques. El

EVOLUCIÓ DE LES HOSPITALITZACIONS BREUS

	1991	1992	1993	1994
Principat	1.073	951		1.173
País Valencià	199	211	227	273
Balears	154	167	155	157

Aquestes xifres fan referència a hospitalitzacions en zones de malalts aguts en hospitals generals i centres psiquiàtrics. Al Principat s'inclouen també els espais per a malalts subaguts.

Font: ENQUESTA DE SALUT MENTAL. MINISTERI DE SANITAT

HOSPITALITZACIONS D'ESTADA LLARGA

	1991	1992	1993	1994
Principat	4.527	3.733	3.712	3.784
País Valencià	493	459	264	325
Balears	446	434	324	324

Les xifres indiquen el nombre de llits residencials per a malalts mentals en hospitals psiquiàtrics, geriàtrics, unitats de rehabilitació i uns altres departaments.

Font: ENQUESTA DE SALUT MENTAL. MINISTERI DE SANITAT

buit del pavelló de crònics i del d'alcohòlics i toxicòmans, els únics que queden del conjunt original. El conseller José Sanmartín està directament vinculat a aquesta qüestió, i ha aprofitat un d'aquests pavellons per ubicar 13 malalts (entre ells Luis Anglés) que van abandonar Fontcalet l'any passat. L'abandó de la presó va tenir lloc alhora que l'entrada en vigor del nou codi penal obligava els malalts judicials a deixar els psiquiàtrics penitenciaris una vegada complida la pena que tenien imputada. Van ser vergonyosament rebutjats als centres públics i privats de Sant Joan, Quart de Poblet i Godella. Sanmartín ha disposat deixar-los en aquesta nova residència. Un psiquiàtric que nou d'ells ja coneixien: hi van estar interns i van cometre els delictes pels quals acabaren a Fontcalet quan van ser desallotjats de Bétera a conseqüència de la reforma psiquiàtrica. El conseller ha cedit la

gestió per a la cura d'interns a Eulen, empresa de serveis de Benimaclet especialitzada en neteja, que ja gestiona la residència de tercera edat que la conselleria té a Montcada. Cap treballador d'altres departaments de Bétera té permís per accedir a aquesta residència, segons la representant de CCOO.

Aleshores, Montse Vela creu que tots els pavellons de Bétera, utilitzats o no, poden acabar en el futur en mans de Serveis Socials cedits per Diputació, com intueix també el director del psiquiàtric Antoni Roger. Això facilitaria una possible privatització indirecta, segons calcula el grup d'EU de Diputació. Polèmic fins al paroxisme, Sanmartín no va avisar l'Ajuntament de Bétera del trasllat d'aquests malalts, ni tampoc va demanar permís d'obra, tràmit necessari. L'Ajuntament de Bétera va acordar en ple censurar l'acte de Sanmartín, i va demanar a la Conse-

lleria que retirara d'allí els malalts, recorda el cap d'infmeria de Bétera i regidor del PP a l'ajuntament d'aquest municipi Javier Alapont. "Però el conseller ha denunciat en un jutjat aquest acord plenari i estem esperant la decisió del jutge corresponent", afirma.

Així, Sanmartín, que ha disposat també privatitzar els tallers d'inserció sociolaboral (TIS) per a joves marginals, va ser notícia la setmana passada per intentar crear una unitat de malalts mentals paral·lela a la Direcció General de Serveis Socials de què és responsable María Luisa García Merita, aspecte que han negat fonts d'aquesta conselleria. Montse Vela se serveix d'aquestes actuacions per apuntar "a una reapertura dels manicomis pròpiament dits. I a més a més privats." Una incerta deformitat més en el laberint d'espills que envolta els malalts.

Joan M. Oleaque

La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista

Jordi Llorens i Vila

Anàlisi de la trajectòria i les bases socials de dues de les associacions més representatives del primer catalanisme polític: el Centre Escolar -veritable escola de dirigents- i la Lliga de Catalunya -entitat a mig camí entre un club polític i un ateneu.

79 pàgs. 600 ptes.

R. Dalmau, editor

"Episodis de la Història", 311/312

Lleons i bèsties exòtiques a les ciutats catalanes

Joan de Déu Domènech

Es tracta de lleons, papagais, óssos, camells... tots ells de carn i ossos, que tenen els reis i els consellers de les ciutats de la Corona d'Aragó entre els segles XIV i XVIII. A Barcelona, a Perpinyà, a València, a Tortosa... tenir-ne era símbol de poder.

92 pàgs. 700 ptes.

R. Dalmau, editor

"Episodis de la Història", 310

LA INSTRUCCIÓ PÚBLICA CONDORCET

CONDORCET
LA INSTRUCCIÓ
PÚBLICA

La instrucció ha de ser universal, és a dir, ha d'arribar a tots els ciutadans. Ha d'abraçar el sistema de coneixements humans en tota la seva totalitat i assegurar als homes, a totes les edats de la vida, la facilitat de conservar els coneixements o d'adquirir-ne de nous.

(Represa de la col·lecció Textos Pedagògics. Amb la col·laboració del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.)

Textos Pedagògics /33 Eumo Editorial